

Helsingin hallinto-oikeus
Radanrakentajantie 5
00520 HELSINKI
Puhelin 029 56 42000
Faksi 029 56 42079
Sähköposti helsinki.hao@oikeus.fi

Päätös

1 (7)

16/0367/2

16.5.2016

Diaarinumero
04478/14/1205

Asia

Verkkopankkitunnusten saamista koskeva valitus

Valittaja

[REDACTED]

Päätös, josta valitetaan

Syrjintälautakunta
17.6.2014 Dnro 2014/747

Syrjintälautakunta on kieltänyt [REDACTED] Oy:tä jatkamasta tai uusimasta [REDACTED] tai kehenkään muuhun kohdistuvaa yhdenvertaisuuslain 6 §:n vastaista menettelyä. Syrjintälautakunta on asettanut kieltopäätöksensä tehosteeksi 5 000 euron suuruisen uhkasakon ja määrännyt, että [REDACTED] Oy:n on noudatettava päätöstä 1.9.2014 mennessä.

Valituksessa esitetyt vaatimukset

Valituksenalainen päätös on kumottava.

Asian käsittely ja selvittäminen

Syrjintälautakunta on antanut lausunnon.

Vähemmistövaltuutettu on antanut selityksen.

Valittaja on antanut vastaselityksen, jossa on pyydetty hallinto-oikeutta hankkimaan viestintäviraston lausunto.

Hallinto-oikeuden ratkaisu

Hallinto-oikeus hylkää vaatimuksen viestintäviraston lausunnon hankkimisesta.

Hallinto-oikeus hylkää valituksen.

Perustelut

Asian tausta ja kysymyksenasettelu

Yhdistyneen kuningaskunnan kansalainen [REDACTED], jolla on suomalainen henkilötunnus ja joka on asunut Suomessa 13 vuoden ajan, on hakenut valittajana olevalta pankilta verkkopankkitunnuksia. Hän on esittänyt henkilöllisyystodistuksenaan Yhdistyneen kuningaskunnan passin. Pankki ei ole myöntänyt [REDACTED] verkkopankkitunnuksia perustellen menettelyään sillä, että muun EU/ETA -jäsenvaltion myöntämä passi ei ole ollut tuolloisten pankin omien tunnistusperiaatteiden mukaan riittävä tunnistusasiakirja pankkitunnuksia haettaessa. Pankki on sittemmin muuttanut tunnistusperiaatteitaan siten, että jatkossa tunnistamisasiakirjaksi hyväksytään myös EU/ETA -alueen passi sekä EU/ETA -alueen viranomaisten myöntämä henkilökortti.

Vähemmistövaltuutettu on tehnyt syrjintälautakunnalle hakemuksen syrjintäasiassa. Vähemmistövaltuutettu on pyytänyt syrjintälautakuntaa tutkimaan, onko pankki vaatiessaan [REDACTED] suomalaisen viranomaisen myöntämää tunnustusasiakirjaa toiminut yhdenvertaisuuslain (21/2004) sisältämän syrjintäkiellon vastaisesti, ja mikäli näin on selvitetty tapahtuneen, kieltämään pankkia sakon uhalla jatkamasta ja uusimasta EU- ja ETA-alueen kansalaisiin kohdistuvaa syrjivää menettelyä. Vähemmistövaltuutettu on pyytänyt syrjintälautakuntaa tutkimaan, onko pankin menettely ollut yhdenvertaisuuslain mukaan välitöntä tai välillistä syrjintää henkilön etnisen alkuperän perusteella.

Syrjintälautakunta on valituksenalaisessa päätöksessään arvioinut pankin ilman asianmukaista perustetta asettaneen [REDACTED] muita vastaavassa asemassa olevia suomalaisen henkilötunnustusasiakirjan haltijoita epäsuotuisampaan asemaan henkilöllisyyden osoittamisessa ja kieltänyt pankkia sakon uhalla jatkamasta yhdenvertaisuuslain (21/2004) 6 §:n vastaiseksi arvioimaansa menettelyä. Syrjintälautakunnan päätöksen mukaan pankin menettelyssä on ollut kyse välillisestä syrjinnästä. Edelleen syrjintälautakunta on katsonut [REDACTED] joutuneen erityisen epäedulliseen asemaan, koska verkkopankkitunnusten saamisen epääminen vaikeuttaa huomattavasti monien tärkeiden viranomaispalveluiden ja muiden palveluiden sähköistä käyttämistä.

Valittajana oleva pankki on vedonnut siihen, että pankin toimintaa ohjaavat ja valvovat Finanssivalvonta, Viestintävirasto sekä Vakuutus- ja rahoitusneuvonta Fine ovat hyväksyneet sen käytännön vaatia suomalaisen viranomaisen myöntämä tunnustusasiakirja pankkitunnuksia myönnettäessä riskienhallinnallisista syistä. Valittajan mukaan asiassa ei ole kysymys syrjinnästä. Tunnustusperiaatteet eivät voi johtaa välittömään tai välilliseen syrjintään, koska niissä ei ole eroteltu Suomea muusta ETA-alueesta. Pankki voi siis edellyttää muita henkilöllisyyden vahvistavia asiakirjoja yhtä hyvin myös suomalaisen tunnustusasiakirjan esittävältä henkilöltä. Pankin mukaan sen omaksumalla käytännöllä on oikeutettu tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat edellä mainittujen viranomaisten näkemysten mukaan olleet asianmukaisia ja tarpeellisia.

Hallinto-oikeudessa on näin ollen ratkaistavana kysymys siitä, onko pankin menettelyssä ollut kyse päätöksen tekemisen aikana voimassa olleen yhdenvertaisuuslain (21/2004) 6 §:ssä tarkoitettusta syrjinnästä ja onko syrjintälautakunta voinut kieltää pankkia sakon uhalla jatkamasta sen tuolloisten tunnustusperiaatteiden mukaista menettelyään.

Sovellettavat säännökset

Vahvasta sähköisestä tunnistamisesta ja sähköisistä allekirjoituksista annetun lain (tunnistuslaki) 1 §:n 1 momentin mukaan laissa säädetään vahvasta sähköisestä tunnistamisesta ja sähköisistä allekirjoituksista sekä niihin liittyvien palveluiden tarjoamisesta niitä käyttäville palveluntarjoajille ja yleisölle.

Lain 2 §:n 1 ja 2 kohdan mukaan laissa tarkoitetaan

- 1) vahvalla sähköisellä tunnistamisella henkilön yksilöimistä ja tunnisteen aitouden ja oikeellisuuden todentamista sähköistä menetelmää käyttämällä perustuen vähintään kahteen seuraavista kolmesta vaihtoehdosta:
 - a) salasanaan tai johonkin muuhun sellaiseen, mitä tunnistusvälineen haltija tietää;

b) sirukorttiin tai johonkin muuhun sellaiseen, mitä tunnistusvälineen haltijalla on hallussaan; tai

c) sormenjälkeen tai johonkin muuhun tunnistusvälineen haltijan yksilöivään ominaisuuteen;

2) tunnistusvälineellä esineitä ja yksilöiviä tietoja tai ominaisuuksia, jotka yhdessä muodostavat vahvaan sähköiseen tunnistamiseen tarvittavat tunnisteet, tunnistamisen välineet ja todentamisen välineet.

Lain 14 §:n 1 momentin mukaan tunnistuspalvelun tarjoajalla on oltava tunnistusperiaatteet, joissa määritellään tarkemmin, kuinka palveluntarjoaja täyttää tässä laissa tarkoitetut velvollisuutensa. Erityisesti on määriteltävä tarkemmin, kuinka tunnistuspalvelun tarjoaja toteuttaa 17 §:ssä tarkoitetun ensitunnistamisen.

Lain 17 §:n (617/2009) 1 momentissa säädetään tunnistusvälineen hakijan ensitunnistamisesta. Pykälä 1 momentin mukaan ensitunnistamisen on tapahduttava henkilökohtaisesti. Tunnistuspalvelun tarjoajan on tunnistettava tunnistusvälineen hakija huolellisesti toteamalla hänen henkilöllisyytensä voimassa olevasta Euroopan talousalueen jäsenvaltion, Sveitsin tai San Marinon viranomaisen myöntämästä passista tai henkilökortista. Halutessaan tunnistuspalvelun tarjoaja voi käyttää ensitunnistamisessa myös Euroopan talousalueen jäsenvaltion viranomaisen 1 päivän lokakuuta 1990 jälkeen myöntämää voimassa olevaa ajokorttia tai muun valtion viranomaisen myöntämää voimassa olevaa passia.

Valituksenalaisen päätöksen tekemisen aikaan voimassa olleen yhdenvertaisuuslain (21/2004) 6 §:ssä säädetään syrjinnän kiellosta. Pykälän 1 momentin mukaan ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Pykälän 2 momentin 1 ja 2 kohdan mukaan syrjinnällä tarkoitetaan:

1) sitä, että jotakuta kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta kohdellaan, on kohdeltu tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa (välitön syrjintä);

2) sitä, että näennäisesti puolueeton säännös, peruste tai käytäntö saattaa jonkun erityisen epäedulliseen asemaan muihin vertailun kohteena oleviin nähden, paitsi jos säännöksellä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia (välillinen syrjintä)

Asian oikeudellinen arviointi

Tunnistuslakia ei sovelleta yhteisön sisäiseen tunnistamiseen eikä yhteisön omiin tunnistusmenetelmiin sen tunnistaessa omia asiakkaitaan omissa palveluissaan. Hallinto-oikeus toteaa, että [REDACTED] myöntämät verkkopankkitunnukset toimivat sekä tunnistuslain mukaisena tunnistusvälineenä että pankin omissa palveluissa. Kyseessä olevat verkkopankkitunnukset on siten tunnustuslain 2 §:n 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettu tunnistusväline ja niitä hakevan henkilön ensitunnistamiseen sovelletaan tunnustuslain 17 §:ää (617/2009).

Asiassa on riidatonta, että [REDACTED] ensitunnistaminen on tapahtunut henkilökohtaisesti. Hän on ensitunnistamistilanteessa esittänyt henkilöllisyystodistuksenaan Yhdistyneen kuningaskunnan passin. Yhdistynyt kuningaskunta kuuluu Euroopan talousalueen jäsenvaltioihin. [REDACTED] henkilöllisyys on siis ollut to-

dettavissa tunnustuslain 17 §:n (617/2009) 1 momentissa tarkoitetulla tavalla hänen esittämästään Yhdistyneen kuningaskunnan passista.

Pankki ei ollut myöntänyt [REDACTED] verkkopankkitunnuksia vedoten tuolloisiin tunnustusperiaatteisiinsa, joiden mukaan pankki oli voinut edellyttää Euroopan talousalueen (ETA) kansalaisilta myös muita henkilöllisyyden vahvistavia asiakirjoja. Valituksen mukaan tunnustusperiaatteet olivat perustuneet rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä ja selvittämisestä annetusta laista johtuvaan pankin riskiperusteiseen arvioon, jonka mukaan pankin toiminnan luonne ja laajuus huomioiden Suomen ulkopuolelta tuleviin henkilöihin sovellettiin korkeampaa rahanpesun ja terrorismin rahoituksen riskiä. Korkeamman riskin hallitsemiseksi pankki oli edellyttänyt verkkopankkitunnusten myöntämiseksi asiakkailtaan suomalaisen viranomaisen myöntämiä asiakkaan tunnistautumisasiakirjoja. Pankin mukaan menettely on ollut perusteltu, koska ulkomaisesta passista tai henkilökortista ei ilmene suomalainen henkilötunnus, eikä suomalaisen henkilötunnuksen varmistamiseen ole muuta luotettavaa asiakirjaa kuin suomalaisen viranomaisen myöntämä ulkomaalaisen tunnustusasiakirja.

Hallinto-oikeus toteaa, että asiassa tulee siis arvioitavaksi se, onko pankki voinut edellyttää rahanpesun ja terrorismin rahoituksen korkeamman riskin hallitsemiseksi sitä, että Yhdistyneen kuningaskunnan kansalainen [REDACTED], jolla on ollut suomalainen henkilötunnus, esittää henkilöllisyytensä todentamiseksi suomalaisen viranomaisen myöntämän tunnustusasiakirjan.

Tunnistamislain 17 §:n (617/2009) lisäksi pankin asiakkaan tunnistamisesta säädetään ainakin luottolaitostoiminnasta annetussa laissa (luottolaitoslaki) ja rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä ja selvittämisestä annetussa laissa (rahanpesulaki). Syrjintälautakunnan päätöksen tekemisen aikaan voimassa olleen luottolaitoslain (121/2007) 145 §:ssä (505/2008) säädettiin asiakkaiden tuntemisesta. Luottolaitoksen ja sen konsolidointiryhmään kuuluvan rahoituslaitoksen on tunnettava asiakkaansa ja niillä on oltava riittävät riskienhallintajärjestelmät, joilla ne voivat arvioida asiakkaista toiminnalleen aiheuttavia riskejä. Asiakkaan tuntemisessa on lisäksi voimassa, mitä rahanpesun ja terrorismin rahoituksen estämisestä ja selvittämisestä annetussa laissa (503/2008) säädetään. Rahoitustarkastus voi antaa tarkempia määräyksiä asiakkaan tuntemisessa noudatettavista menettelytavoista ja riskienhallinnasta. Hallinto-oikeus toteaa, että edellä mainitussa luottolaitoslaissa ei ole tarkempia säännöksiä asiakkaan tunnistamisen tavoista.

Rahanpesulain 1 §:n mukaan lain tavoitteena on estää rahanpesua ja terrorismin rahoittamista, edistää tällaisen toiminnan paljastamista ja tutkintaa sekä tehostaa rikoksen tuottaman hyödyn jäljittämistä ja takaisinsaantia. Lailla on täytäntöönpantu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2005/60/EY) rahoitusjärjestelmän käytön estämisestä rahanpesutarkoituksiin sekä terrorismin rahoitukseen.

Rahanpesulain säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen (HE 25/2008 vp, s. 1) mukaan lakiin rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä ja selvittämisestä otettaisiin direktiivissä edellytetyt säännökset asiakkaiden tuntemisesta ja asiakassuhteen jatkuvasta seurannasta. Asiakkaan tuntemiseksi edellytettävien toimien laajuus pohjautuisi riskiperusteiseen arviointiin. Riskiperusteinen arviointi edellyttäisi, että ilmoitusvelvollisella on riittävät menetel-

mät, joilla se arvioi toimintaansa ja asiakkaisiinsa liittyvät rahanpesun ja terrorismin rahoituksen riskit. Kun rahanpesun tai terrorismin rahoituksen riski on tavanomaista suurempi, ilmoitusvelvollisen olisi tehtävä asiakkaan tuntemista koskevat toimet tehostetusti. Tällainen riski liittyy muun muassa kirjeenvaihtajapankkisuhteisiin, asiakkaisiin, jotka on etätunnistettu tai jos asiakkaana on toisen valtion poliittisesti vaikutusvaltainen henkilö.

Tunnistuslain säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen (HE 36/2009 vp, s. 55-56) mukaan lain 17 §:n 1 momentin mukaisessa ensitunnistamisessa käytettäväksi sallittujen asiakirjojen määrä on rajallinen. Euroopan talousalueen jäsenvaltion viranomaisen myöntämän passin ja henkilökortin sisällyttäminen säännökseen johtuu siitä, että alueella on olemassa harmonisoidut säännökset passeista ja henkilökorteista. Jos niitä ei hyväksyttäisi ensitunnistamisessa, merkitsisi se estettä sisämarkkinoilla.

Hallinto-oikeus toteaa, että rahanpesulain sääntely mahdollistaa tunnistuslaissa säädettyä tiukemmat edellytykset pankin asiakkaan tunnistamiselle. Tunnistamisen eritasoiset edellytykset johtuvat säädösten lähtökohdista, jotka poikkeavat toisistaan. Tunnistuslaissa säädetään vahvaan sähköiseen tunnistamiseen liittyvien palveluiden, kuten verkkopankkitunnusten, tarjoamisesta. Verkkopankkitunnusten käyttäminen on nykyisin osa päivittäistä asiointia pankkipalveluissa ja lisääntyvässä määrin myös muissa yksityisissä ja julkisissa palveluissa. Verkkopankkitunnusten myöntäminen on hallinto-oikeuden käsityksen mukaan osa pankin tavanomaista toimintaa. Tunnistuslain esitöiden mukaan ETA:n jäsenvaltion viranomaisen myöntämän passin hyväksyminen laissa tarkoitetun ensitunnistamisen välineeksi johtuu siitä, että alueella on olemassa harmonisoidut säännökset passeista ja henkilökorteista. Tähän nähden minkä tahansa ETA:n jäsenvaltion passia on pidettävä lähtökohtaisesti riittävänä tunnistusvälineenä verkkopankkitunnuksia haettaessa myös tilanteessa, jossa hakijalla on suomalainen henkilötunnus, joka ei kuitenkaan ilmene hänen esittämästään passista.

Luottolaitoslain ja rahanpesulain perusteella tilannetta voi kuitenkin olla syytä arvioida toisin, mikäli asiassa on ilmennyt erityisiä syitä epäillä esitetyn passin tai sen esittäneen henkilön luotettavuutta. Syntyneen epäilyksen johdosta on voinut syntyä myös tarve arvioida rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen riskiä tilanteessa.

Rahanpesulain lähtökohtana on rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estäminen. Mainittujen toimien vahingollisen ja rikollisen luonteen johdosta niihin liittyvän riskin kontrollointi edellyttää tehostettua valvontaa. Rahanpesulain taustalla olevan Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (2005/60/EY) 8 artiklan 2 kohdassa on säädetty luottolaitosten harkintavallasta sen suhteen, millaisia keinoja ja dokumentteja ne hankkivat ja vaativat asiakasta tunnistaessaan. Kyseisessä säännöksessä ja myös direktiivin johdanto-osassa (kohta 10) korostetaan kuitenkin, että asiakkaan tunnistamista koskevien toimenpiteiden laajuuden on oltava oikeassa suhteessa rahanpesun ja terrorismin rahoituksen riskiin nähden. Hallinto-oikeuden arvion mukaan tunnistamisen tehostaminen laissa tarkoitetulla tavalla edellyttääkin aina konkreettisiin seikkoihin perustuvaa epäilyä pankin yksittäisen asiakkaan liittymisestä rahanpesuun tai terrorismin rahoittamiseen. Hallinto-oikeus toteaa, että pankki ei ole väittänytään sen epäilleen [REDACTED] osallistuneen mainitunlaisiin toimiin. Näin ollen pankilla ei ole arvioitava olleen perusteltua syytä edellyttää [REDACTED] esittämään suomalais-

sen viranomaisen myöntämää tunnistusasiakirjaa verkkopankkitunnukset saadakse. Pankki on vedonnut asiassa pankkien toimintaa ohjaavien ja valvovien Viestintäviraston, Finanssivalvonnan ja Vakuutus- ja rahoitusneuvonta Finen esittämiin kantoihin, joiden mukaan suomalaisen viranomaisen myöntämän tunnistusasiakirjan edellyttäminen pankkitunnuksia myönnettäessä on hyväksyttävää riskienhallinnallisista syistä. Hallinto-oikeus toteaa, että mainittujen viranomaisten yleisluontoisilla tunnistusperiaatteita koskevilla kannanotoilla ei ole ratkaisevaa oikeudellista merkitystä yksittäisessä syrjintäasiassa. Viestintäviraston lausunnon hankkiminen ei siten ole asiassa tarpeellista. Hallinto-oikeus katsoo, että lisäasiakirjojen edellyttämisen on liityttävä erityisiin syihin ja Yhdistyneen kuningaskunnan passi on tunnustuslain perusteella lähtökohtaisesti riittävä ensitunnistamisen asiakirja, mutta lain valossa tunnustusvälineen myöntäjällä on oikeus ja velvollisuus arvioida asiakirjan luotettavuutta, minkä vuoksi laista ei seuraa ehdotonta oikeutta tunnustusvälineeseen lain 17 §:n (617/2009) 1 momentissa mainitun asiakirjan perusteella.

Pankki ei ole edellä selostetuissa olosuhteissa voinut edellyttää [REDACTED] esittämään Yhdistyneen kuningaskunnan passin lisäksi muita tunnistusasiakirjoja verkkopankkitunnukset saadakse. Tämän johdosta hallinto-oikeus toteaa, että pankki on ilman asianmukaista perustetta asettanut [REDACTED] muita vastaavassa asemassa olevia suomalaisen tunnistusasiakirjan haltijoita epäsuotuisampaan asemaan henkilöllisyyden osoittamisessa. Pankin mainittu menettely on ollut vastoin yhdenvertaisuuslain (21/2004) 6 §:ssä säädettyä syrjinnän kieltoa. Syrjintälautakunta on sen vuoksi voinut kieltää pankkia jatkamasta menettelyään ja asettaa kieltopäätöksensä tehosteeksi uhkasakon. Syrjintälautakunnan päätöstä ei ole siten syytä muuttaa, vaan valitus on hylättävä.

Hallinto-oikeus toteaa, että pankki on valituksen vireille tulon jälkeen muuttanut tunnistusperiaatteitaan siten, että sen voimassa oleviin tunnistusperiaatteisiin ei sisälly mahdollisuutta edellyttää hyväksyttävien tunnistusasiakirjojen lisäksi muita asiakirjoja verkkopankkitunnuksia luovutettaessa. Tähän nähden ja ottaen huomioon, että valituksenalaisessa päätöksessä on ollut kysymys lähinnä yksittäiseen tapaukseen liittyvästä syrjintäasiasta, hallinto-oikeus ei arvioi tarpeelliseksi lausua pankin aikaisemmin voimassa olleiden tunnistusperiaatteiden laillisuudesta yleisesti.

Sovellatut oikeusohjeet

Perusteluissa mainittujen lisäksi
Yhdenvertaisuuslaki (21/2004) 13 § 1 mom 2 kohta ja 18 §

Muutoksenhaku

Tähän päätökseen saa hakea muutosta valittamalla korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Valituskirjelmä on toimitettava korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Valitusosoitus on liitteenä (hallintovalitus).

Hallinto-oikeuden kokoonpano

Asian ovat ratkaisseet hallinto-oikeuden jäsenet
Anja Sahla, Monica Gullans (t) ja Jussi Huttunen.

Esittelijäjäsen

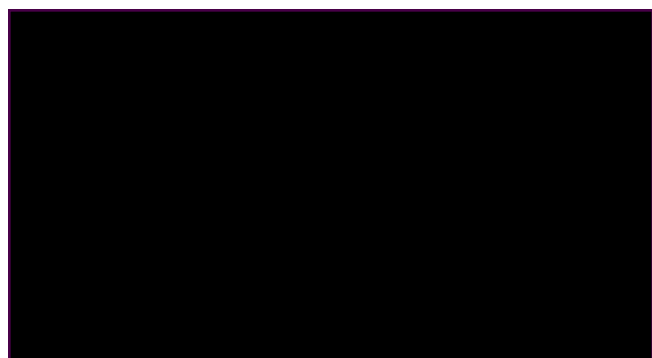
Jussi Huttunen

Jakelu ja oikeudenkäyntimaksu

Päätös

Jäljennös maksutta

VALITUSOSOITUS

Hallinto-oikeuden päätökseen saa hakea muutosta valittamalla **korkeimpaan hallinto-oikeuteen** kirjallisella valituksella.

Valitusaika

Valitus on tehtävä **30 päivän kuluessa hallinto-oikeuden päätöksen tiedoksisaantipäivästä**, sitä päivää lukuunottamatta.

Tiedoksisaantipäivän osoittaa tiedoksianto- tai saantitodistus. Milloin kysymyksessä on sijaistiedoksianto, päätös katsotaan tiedoksisaaduksi, ellei muuta näytetä, kolmantena päivänä tiedoksianto- tai saantitodistuksen osoittamasta päivästä. Virkakirjeen katsotaan tulleen viranomaisen tietoon saapumispäivänään.

Valituskirjelmän toimittaminen

Valituskirjelmä on toimitettava valitusajassa **viranomaiselle, joka on mainittu päätöksen kohdassa Muutoksenhaku**. Valitusasiakirjojen tulee olla perillä valitusajan viimeisenä päivänä ennen viraston aukioloajan päättymistä.

Valituskirjelmän sisältö ja allekirjoittaminen

Valituskirjelmässä on ilmoitettava

- valittajan nimi ja kotikunta
- postiosoite ja puhelinnumero, joihin asian käsittelyä koskevat ilmoitukset valittajalle voidaan toimittaa
- päätös, johon haetaan muutosta
- miltä kohdin päätökseen haetaan muutosta ja mitä muutoksia siihen vaaditaan tehtäväksi
- perusteet, joilla muutosta vaaditaan.

Valittajan, laillisen edustajan tai asiamiehen on allekirjoitettava valituskirjelmä. Jos valittajan puhevaltaa käyttää hänen laillinen edustajansa tai asiamiehensä taikka jos valituksen laatijana on muu henkilö, on valituskirjelmässä ilmoitettava myös tämän nimi ja kotikunta.

Valituskirjelmän liitteet

Valituskirjelmään on liitettävä

- hallinto-oikeuden päätös alkuperäisenä tai jäljennöksenä
 - todistus siitä, minä päivänä päätös on annettu tiedoksi, tai muu selvitys valitusajan alkamisajankohdasta
 - asiakirjat, joihin valittaja vetoaa vaatimuksensa tueksi, jollei niitä ole jo aikaisemmin toimitettu viranomaiselle.
- Asiamiehen, jollei hän ole asianajaja tai yleinen oikeusavustaja, on liitettävä valitukseen valtakirja.

Korkeimman hallinto-oikeuden osoite

Postiosoite:	Käyntiosoite:
PL 180	Fabianinkatu 15
00131 HELSINKI	Helsinki

Faksi: 029 56 40382
Sähköposti: korkein.hallinto-oikeus@oikeus.fi